

Smokkel van cultuurgoederen

AUTEUR EDGAR TIJHUIS

Kunstdieven, malafide handelaren en conservatoren, maar ook de gunstige ligging van bepaalde steden in een netwerk van kunstmarkten lijken een belangrijke rol te spelen bij het witwassen van gestolen kunstvoorwerpen.

De Schreeuw (1893) van Edvard Munch werd in 2004 uit het Munchmuseum in Oslo gestolen

Met enige regelmaat duiken berichten over grote kunstrovers op in het nieuws. In Nederland werd de afgelopen jaren een aantal musea slachtoffer van grote en kleine diefstallen. Het ging onder andere om het Van Gogh Museum en de Nieuwe Kerk in Amsterdam, het Westfries Museum in Hoorn, het Haagse Museum, Kasteel-Museum Sypsteyn in Loosdrecht en het Frans Hals Museum in Haarlem. Naast deze ernstige, maar eenmalige diefstallen werd het Legermuseum in Delft jarenlang leeggeroofd door één van de conservatoren. De diefstal van kunstvoorwerpen is regelmatig het begin van grensoverschrijdende smokkel. Daarmee is niet gezegd dat alle gestolen kunst naar het buitenland gesmokkeld wordt.

In veel gevallen proberen de dieven de kunst binnen korte tijd in de omgeving van de diefstal te verkopen of ze proberen de eigenaar te chanteren om het kunstwerk terug te kopen. Af en toe duikt gestolen kunst op bij criminelen uit de drugshandel of bij verzamelaars die kunst stelen om zelf te houden. In dit artikel zal echter specifiek worden gekeken naar kunstvoorwerpen die naar het buitenland worden gesmokkeld.

De ruime aandacht die de genoemde diefstallen in de media trekken staat in schril contrast met de interesse voor dit onderwerp in de wetenschap. Zowel in de criminologie als in de kunstgeschiedenis wordt nauwelijks onderzoek gedaan naar de aard en omvang van de diefstal van kunstvoorwerpen. Dit geldt tot op zekere hoogte ook voor de roof van oudheden uit illegale opgravingen en voor de

grensoverschrijdende smokkel van kunstvoorwerpen en oudheden. In dit artikel zullen concrete cases uit het recente en minder recente verleden worden gebruikt, die voor een deel voortkomen uit empirisch onderzoek dat in het kader van een promotieonderzoek is gedaan en voor een deel uit andere bronnen. De vraag die beantwoord wordt, is: welke rol steden spelen bij de smokkel van gestolen kunst en geroofde oudheden?

De kunstmarkt is een relatief geconcentreerde markt die zich in een relatief beperkt aantal steden afspeelt. Het is daarbij moeilijk om aan te geven wat precies de belangrijkste steden zijn, omdat dit sterk verschilt als het gaat om gestolen kunst, geroofde oudheden of legale handel. In ieder geval gaat het om grote steden, meestal hoofdsteden in het Westen of hoofdsteden die een centrumfunctie vervullen in andere delen van de wereld, zoals Bangkok, Hongkong of Beiroet. Deze steden zijn dan ook de voor de hand liggende plaatsen waar gestolen objecten weer opduiken. Een aantal voorbeelden kan deze smokkelstroom illustreren.

In december 2000 beroofden drie met machinegeweren bewapende mannen het Nationale Museum van Zweden van drie meesterwerken. Er werden twee doeken van Pierre-Auguste Renoir en één van Rembrandt buitgemaakt. In 2001 en 2005 werden de drie schilderijen teruggevonden in Los Angeles en Kopenhagen. In 1995 werden tien schilderijen, waaronder doeken van Kees van Dongen en Joan Miró, gestolen uit een woning in Parijs. In december 1996 doken deze doeken weer op in het Italiaanse Triëst. Eveneens in Frankrijk, in het museum van Poitiers, werden in 1993 sculpturen van Auguste Rodin, Aristide Maillol en Camille Claudel gestolen. Twee jaar later kwamen ze weer boven water in Boedapest. Soms worden kunstwerken ook pas na zeer lange tijd weer teruggevonden. Een miniatuur van Ferdinando

Quaglia dat in 1980 werd gestolen uit het Musée Jacquemart-André in Parijs werd in 1997 teruggevonden toen het werkje opdook bij een veiling in New York. In de jaren zestig en zeventig werden meer dan 3.200 unieke boeken en gravures verduisterd uit de Nationale Bibliotheek van Denemarken in Kopenhagen. In 2003 werd ontdekt dat veel van deze voorwerpen via veilinghuizen in Londen, New York en Hongkong waren verkocht. De lijst met voorbeelden zou probleemloos uitgebreid kunnen worden met talloze andere diefstallen.

Niet-museale diefstallen

Hoewel hier diefstal van beroemde schilderijen als voorbeeld werd gebruikt kan het bij kunstdiefstal om allerlei soorten voorwerpen gaan zoals beelden, kunstnijverheid, bijzondere muziekinstrumenten en tekeningen. Verder moet worden opgemerkt dat de diefstallen uit musea maar een klein deel van alle diefstallen uitmaken, naar schatting ongeveer tien procent. De genoemde voorbeelden zijn eenmalige acties, maar daarnaast bestaan ook meer structureel voorkomende diefstallen. In Frankrijk worden al tientallen jaren voornamelijk kastelen stelselmatig ontdaan van kunst en antiek door gespecialiseerde dieven. De buit wordt vaak via de grensstreek van Nederland en België verkocht aan verzamelaars in het buitenland of handelaren in de belangrijke steden voor de kunsthandel,

waaronder Parijs. In maart 2005 werd een Nederlandse handelaar uit Maastricht in Frankrijk veroordeeld tot vijf jaar gevangenisstraf vanwege zijn betrokkenheid bij de roof van voorwerpen uit 28 kerken in Frankrijk en België. Drie jaar daarvoor werd een andere Nederlander veroordeeld tot veertien jaar gevangenisstraf vanwege het organiseren van honderden diefstallen uit Franse kastelen. Naast de diefstallen in Frankrijk worden in het zuiden van Nederland veel kerken beroofd van hun religieuze kunstobjecten. Veel van deze objecten verdwijnen naar het buitenland, vooral naar België. In tegenstelling tot de grote museumdiefstallen krijgen deze veelvuldige kerkdiefstallen nauwelijks aandacht.

Hetzelfde geldt voor de ontelbare diefstallen en confiscaties van kunstwerken die plaatsvonden in de voormalige DDR. Daar werden van overheidswege, door de staatsinstelling Kommerzielle Koordinierung, jarenlang kunstwerken van particulieren en musea gestolen dan wel geconfisqueerd. Vervolgens werd een deel van deze kunst verkocht op de Westerse markt.

Naast de diefstal van kunstvoorwerpen is de roof van oudheden het begin van een geheel eigen soort smokkel. Met oudheden wordt kort gezegd bedoeld op alle voorwerpen die afkomstig zijn uit legale of illegale archeologische opgravingen. Eén van de landen waar illegale opgravingen plaatsvinden is Peru. Hier worden allerlei objecten uit graftombes en andere verzamelplaatsen van oudheden geroofd. Hetzelfde gebeurt bijvoorbeeld in China, Irak, Egypte, Italië, Griekenland en Nigeria. De objecten zijn heel divers: beelden, vazen, rolcilinders, Romeins glas, allerlei sierraden en textiel.

Steden waar kunsthandel glorieert zijn zowel bron als eindbestemming van gestolen kunst.

Smokkel en culturele steden

Vanuit geografisch perspectief spelen steden als New York, Parijs, Londen, Brussel en in mindere mate ook Amsterdam op verschillende manieren

een cruciale rol bij kunstsmokkel. Ten eerste is de reguliere, legale kunsthandel in belangrijke mate geconcentreerd in deze steden. Het is deze handel die samen met haar clientèle sinds de jaren vijftig van de twintigste eeuw het idee bevestigd heeft dat kunstwerken extreem waardevolle objecten kunnen zijn waarmee een potentiële dief snel rijk kan worden. Steden waar de kunsthandel glorieert kunnen zowel de bron als de eindbestemming zijn van gestolen kunstobjecten. Het onevenredig grote aantal museale instellingen, kunsthandelaren, veilinghuizen en privéverzamelaars trekken buitenproportioneel veel kunstdieven aan. Daarnaast kunnen gestolen kunstobjecten in deze steden relatief eenvoudig worden doorverkocht. Hierbij is het interessant op te merken dat steden ook eindbestemming zijn voor objecten die in de periferie gestolen zijn. De objecten die bijvoorbeeld in Frankrijk uit kastelen gestolen worden komen vaak in steden als Parijs op de markt.

In de afgelopen jaren is een aantal omvangrijke smokkelnetwerken opgerold of ten minste in kaart gebracht. Eén van deze netwerken was die rond Giacomo Medici, een Italiaanse handelaar die werkte vanuit Zwitserland. Hij was meer dan twintig jaar betrokken bij de smokkel van en handel in illegaal opgegraven oudheden uit Italië totdat Peter Watson, een Britse onderzoeksjournalist, een boek publiceerde waarin een deel van deze handel uit de doeken gedaan werd. In dit boek, 'Sotheby's Inside Story' (1998), wordt onder meer

beschreven hoe een deel van de geroofde oudheden van Medici via enkele stromannen ingebracht werd op de veilingen van Sotheby's in Londen. Na de publicatie van dit boek werd door de Zwitserse en Italiaanse politie een inval gedaan in een opslagplaats van Medici op de luchthaven van Genève. Daarbij werden 10.000 objecten aangetroffen ter waarde van ongeveer 25 miljoen Britse pond. Dit leidde uiteindelijk tot de arrestatie en veroordeling van Medici en tevens tot het besluit van Sotheby's om niet langer in Londen veilingen te houden van oudheden. Naast de connectie met Londen werden veel van Medici afkomstige objecten verkocht aan Amerikaanse musea, waaronder het J. Paul Getty Museum in Malibu. Dit heeft onder meer geleid tot de berechting van een conservator van dit museum die eind 2005 in Rome is begonnen.

Hoewel de zaak Medici uniek is vanwege de omvang, is het maar één voorbeeld van veel vergelijkbare zaken. In Italië worden oudheden geroofd en vervolgens naar Zwitserland gesmokkeld waar ze met name vanuit Bazel, Genève of Zürich worden doorverkocht aan handelaren, verzamelaars of musea in het buitenland. Deze rol van Zwitserland hangt voor een deel samen met het tot voor kort ontbreken van wetgeving tegen handel in gesmokkelde kunst en oudheden. Hierdoor is het mogelijk deze objecten als het ware wit te wassen, net zoals geld witgewassen kan worden. Dat geldt ook voor een aantal vergelijkbare landen, of beter gezegd: steden. Uit mijn empirisch onderzoek bleek bijvoorbeeld dat Bangkok dezelfde rol vervult voor gestolen oudheden uit Birma, Cambodja en Laos. De oudheden die in deze landen worden geroofd, worden in Bangkok doorverkocht en daarmee geheel of gedeeltelijk 'witgewassen'. Hetzelfde geldt voor oudheden die op het vaste land van China geroofd worden en via Hongkong verder gaan naar Amsterdam, New York of Parijs. In Afrika lijkt dezelfde rol weggelegd voor Zuid-Afrika, hoewel dat minder duidelijk is. De geroofde voorwerpen uit Afrika komen uiteindelijk vooral via Brussel en Parijs op de westerse kunstmarkt.

Opsporingsdatabases

De opsporing van gestolen kunst, en daarmee vaak indirect van kunstsmokkel, is ook verbonden met de genoemde steden. Wanneer dieven niet zelf contact zoeken met de eigenaren van de gestolen objecten is de kans meestal gering dat ze worden gepakt. Het enige middel dat dan nog kan leiden tot het terugvinden van de gestolen kunst, in binnen- of buitenland, is het registreren van de gestolen objecten in centrale databases en het vergelijken van deze databases met de inbreng op veilingen. Deze veilingen, zoals die van Sotheby's en Christie's, bevinden zich weer veelal in de genoemde steden, omdat daar de markt het meest is ontwikkeld. De genoemde databases worden bijvoorbeeld bijgehouden door speciale politieonderdelen in Frankrijk en Italië. Daarnaast bestaan private databases, waaronder het zogenaamde 'Art Loss Register' met vestigingen in Londen, New York en Keulen. Dankzij deze databases wordt de smokkel van kunstobjecten tot op zekere hoogte tegengegaan, omdat het minder zin heeft voor dieven om de objecten naar het buitenland te smokkelen en daar te verkopen.

Uit de hierboven besproken smokkel van kunst en oudheden is een aantal conclusies te trekken wat betreft de rol van de in de kunsthandel belangrijke steden. Allereerst is het de kunsthandel in deze steden die de vraag voor bepaalde objecten bepaalt en aan potentiële dieven en smokkelaars duidelijk maakt wat de waarde is van deze objecten. Mede hierom zijn deze steden de eindbestemming

van veel gesmokkelde kunst en oudheden. Verder zijn deze steden, naast handelsplaatsen, ook plekken waar een enorme concentratie is aan kunstobjecten die gestolen kunnen worden. De belangrijke steden voor de kunsthandel zijn namelijk tegelijk ook steden waar zich veel musea, kerken en verzamelaars bevinden. Ten slotte functioneert een aantal steden ook als plaatsen waar gesmokkelde kunst en oudheden worden witgewassen. Daarmee wordt de illegale handel feitelijk weer onderdeel van de legale handel.

Edgar Tjihuis (ETijhuis@nscr.nl) is advocaat in Amsterdam bij Pontius Advocaten. Daarnaast rondt hij een proefschrift af over de relaties tussen transnationale misdaad en legale bedrijven en overheden. Daarvoor onderzocht hij als aio aan het Nederlands Studiecentrum voor Criminaliteit en Rechtshandhaving in Leiden in het bijzonder de illegale handel in cultuurobjecten.

Literatuurselectie

- Atwood, R. (2004) *Stealing History – tomb raiders, smugglers and the looting of the ancient world*. New York: St. Martin's Press.
- Bischof, U. (2003) *Die Kunst Und Antiquitäten Gmbh in Bereich Kommerzielle Koordinierung - Schriften Zum Kulturgutschutz*. Berlin: De Gruyter Recht.
- Brodie, N., J. Doole & C. Renfrew (2001) *Trade in illicit antiquities: the destruction of the world's cultural heritage*. Oxford: Oxbow Books.
- Conklin, J. (1994) *Art crime*. Westport: Praeger.
- Middlemas, K. (1975) *The double market art theft and art thieves*. Westmead: Saxon House.
- Roux, E. de & R.P. Paringaux (1999) *Razzia sur l'art – Vols, pillages, recels à travers le monde*. Paris: Fayard.
- Soudijn, M. & E. Tjihuis (2003) Some perspectives on the illicit antiquities trade in China, *Art Antiquity & Law* 8, nr 2, pp. 149-165.
- Tjihuis, E. (2005) Beroep: kunst-dief - een aanzet tot een nieuwe typologie voor grote kunst-diefstallen. In: Blad, J. (ed.) *Rijzende sterren in het veiligheidsonderzoek*. Den Haag: Boom Juridische Uitgevers.
- Watson, P. (1998) *Sotheby's inside story*. Londen: Bloomsbury.